

УДК 657.1:657.6
JEL Classification M4

Пугаченко Ольга

к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту та оподаткування
Центральноукраїнський національний технічний університет
Кропивницький, Україна
E-mail: pugachenkoolga@gmail.com

СТРАХОВІ РЕЗЕРВИ: ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ, ОБЛІК, ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ

Анотація

Вступ. Тенденції розвитку вітчизняного страхового ринку, виникнення нових видів страхових ризиків, недосконалість процесів формування, використання і розміщення страхових резервів, особливості бухгалтерського обліку та проблеми їх внутрішнього контролю зумовлюють необхідність удосконалення процесу управління страховими резервами та є особливо актуальними на сучасному етапі розвитку економіки України.

Методи. Дослідження базується на методах аналізу, узагальнення та групування. При вивченні порядку формування страхових резервів та розробці робочих документів внутрішнього контролера було застосовано метод графічного представлення. Визначення економічного змісту поняття «страхові резерви» та законодавчого регулювання порядку їх формування базувалось на історико-порівняльному методі дослідження.

Результати. Наведено результати діяльності страховиків на ринку фінансових послуг України з інформацією про страхові резерви. Узагальнено визначення «страхові резерви» у різних літературних джерелах. Проаналізовано основні положення законодавчих актів із формування страхових резервів. Описано механізм формування технічних резервів і резервів із страхування життя. Розглянуто порядок бухгалтерського обліку страхових резервів згідно діючої методології та представлено склад і зміст додаткових статей Балансу (Звіту про фінансовий стан) для страховиків. Розроблено методику внутрішнього контролю страхових резервів із виділенням джерел інформації, контрольних процедур та особливостей відображення в обліку і звітності. Перевагою даної статті є наведення форм робочих документів внутрішнього контролера при перевірці страхових резервів.

Перспективи. Перспективами подальших досліджень є розробка пропозицій з удосконалення організації та методології обліку страхових резервів та представлення методики внутрішнього контролю діяльності страховиків.

Ключові слова: страхові резерви, страховики, бухгалтерський облік, внутрішній контроль, методологія обліку, Баланс (Звіт про фінансовий стан), додаткові статті, перевірка, робочі документи внутрішнього контролера.

Вступ.

Страховий ринок України поступово виходить з кризи. Згідно з даними Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, за підсумками 2016 року страхові компанії наростили валові премії на 18,3%, чисті премії (без урахування перестраховання) – на 18,4%, причому зростання спостерігалось за всіма видами страхування. У структурі платежів традиційно продовжують домінувати «моторні» види страхування (КАСКО, ОСАГО і «Зелена карта»): їхня частка до кінця 2016 року склала майже 33%. Страхування майна в портфелях страхових компаній складало 10%, медстрахування – 8,6%, страхування фізризиків – 7,5%, страхування від нещасних випадків – лише 2,7%. Зростання виплат, навпаки, сповільнилося. Якщо за 2015 рік страховики (за винятком компаній зі страхування життя) виплатили на 55% більше, ніж протягом 2014 року, то за 2016 рік обсяг виплачених відшкодувань збільшився на 12,6%. Така тенденція безпосередньо пов'язана з обвалом курсу гривні у 2014 році. Девальвація призвела до зростання збитків, якими і «накрило» страховиків через рік. У 2016 році слідом за стабілізацією гривні вирівнялася і ситуація з виплатами.

Взагалі, український страховий ринок стає все більш концентрованим. Частка трьох найбільших ризикових компаній до початку 2017 року склала 18,9% (роком раніше – 14,7%), топ-10

– 44,6% (36,3%), топ-20 – 62,7% (60,3%) і топ-50 компаній контролювали майже 86% ринку (роком раніше – 85%). Таке укрупнення говорить про те, що український ринок стає більш зрілим. А також про те, що системні страхові компанії поступово витісняють слабших і дрібніших конкурентів [2].

Ринкові трансформації економіки України, яка зазнала впливу світової фінансово-економічної кризи, значно підвищують роль страхування. Велике значення для ефективної діяльності страхового ринку відіграють страхові резерви та управління ними [6, с. 295].

Страхові резерви є обов'язковими грошовими фондами страхових компаній, що формуються за рахунок страхових премій до встановлення практичної збитковості страхової суми з урахуванням наявності у страховому портфелі страховика видів страхування та строку дії договорів. Страховик має розміщувати їх з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності та диверсифікованості [8, с. 789].

Обсяг резервів страхових компаній протягом 2016 року збільшився на 13,9%, а сукупні активи, навпаки, скоротилися на 7,7%. Це можна пов'язати з тим, що протягом 2016 року Нацкомфінпослуг виключила зі свого реєстру 47 компаній. Це, у свою чергу, вплинуло на «бухгалтерський звіт» усього ринку. До того ж, незважаючи на загальне зростання, в окремих страховиків спостерігалось падіння не лише премій, а й капіталізації, і, як наслідок, активів [2].

Облік страхових резервів – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про страхові резерви зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. При цьому, не менш важливим є здійснення контролю за порядком формування страхових резервів суб'єктами страхової діяльності як зі сторони внутрішніх, так і зовнішніх контролерів. Адже саме облік і контроль забезпечують отримання достовірних даних про стан діяльності страховиків у цілому, так і страхових резервів зокрема. Все це свідчить про актуальність розгляду означеної тематики та її нагальність на сучасному етапі розвитку фінансової сфери в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Мамонова Г.В. досліджує економічну сутність страхових резервів представляючи авторське бачення даного терміну та робить висновок, що поняття «страхові фонди» та «страхові резерви» не є тотожними [6]. Самошкіна І.Д. визначає особливості формування страхових резервів страхових компаній, вектори вдосконалення фінансового механізму формування страхових резервів страховика та напрями покращання фінансового планування щодо формування та використання страхових резервів [8]. Балицька М.В. систематизує види страхових резервів, які відповідно до законодавства повинні створювати вітчизняні страхові компанії та зміни законодавства щодо регулювання процедури інвестування [1].

Особливості обліку та контролю страхових резервів розглядали: Кулагіна Г.С. та Слободяник Ю.Б. виокремлюючи особливості аудиту формування та розміщення страхових резервів страховиків (2011); Лень В.С. задля обліку резерву бонусів за договорами довгострокового страхування життя (2011 р.); Лаврова О.О. з'ясовуючи вплив страхової діяльності на систему обліку (2015 р.); Матвійчук Л.О. у частині методичних підходів до формування та обліку страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя (2013 р.) та при страхуванні життя (2014 р.); Мних Є.В. та Лень В.С. досліджуючи облік розміщення страхових резервів у банківські метали (2011 р.); Панченко І.А. та Прокопенко Ж.В. щодо визначення страхових резервів як об'єктів бухгалтерського обліку страхових компаній із впливом умов ризику (2013 р.); Попова І.В. досліджуючи фінансовий контроль страхових організацій (2015 р.); Сидоренко О.О., виявляючи проблеми й шляхи їх вирішення при обліку формування технічних резервів (2012 р.) та обґрунтовуючи доцільність розрахунку резерву коливань збитковості (2009) тощо.

Крім того, в Україні видано цілий ряд підручників та навчальних посібників, які присвячено проблематиці обліку та контролю діяльності страховиків, зокрема «Бухгалтерський облік страхової діяльності» Приходько В.С. (2002 р.), «Облік та аудит в страхових компаніях» Гарматія Т.О.

(2004 р.); «Облік і аудит у страхових організаціях» Гаманкової О.О. (2006 р.); «Облік і аудит в страхових організаціях» Леня В.С. (2009 р., 2012 р.); «Страховий менеджмент» Павлова В.І., Павлова К.В., Свєрдлюк І.В. (2015 р.); «Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні» Кучми О.Л. (2016 р.); «Страховий менеджмент» Сокиринської І.Г., Журавльової Т.О. та Аберніхіної І.Г. (2016 р.). Все це свідчить про постійний інтерес до питань формування, обліку й контролю страхових резервів, проте не вирішує усієї сукупності проблем з удосконалення їх організації та методики.

Мета.

Метою дослідження є діагностика та виявлення проблем механізму формування, особливостей обліку та внутрішнього контролю страхових резервів задля удосконалення існуючого порядку у суб'єктів страхової діяльності.

Методологія дослідження.

Дослідження порядку бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю страхових резервів проводилось з використанням методів аналізу, узагальнення та групування. При вивченні динаміки порядку формування страхових резервів та розробці робочих документів внутрішнього контролера було застосовано метод графічного представлення. Визначення економічного змісту поняття «страхові резерви» та законодавчого регулювання порядку їх формування в Україні базувалось на історико-порівняльному методі дослідження.

Результати.

Страховиками, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України, є: фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства», з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, та інших особливостей, передбачених законодавчо, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності; зареєстровані Уповноваженим органом відповідно до законодавства України постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Страховиками-нерезидентами вважаються фінансові установи, що створені та мають ліцензію на провадження страхової діяльності відповідно до законодавства тих іноземних держав, у яких вони зареєстровані [3].

Статтею 30 Закону України «Про страхування», передбачено що страховики зобов'язані дотримуватися умов забезпечення платоспроможності, однією з яких є створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань. Страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховання) – таблиця 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «страхові резерви» в літературних джерелах *

Визначення	Літературне джерело
Грошові кошти, що утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховання)	Закон України «Про страхування» від 07 березня 1996 року № 85/96-ВР Вовчак О.Д. Страхова справа : [підручник] / О.Д. Вовчак. - К.: Знання, 2011. – 391 с.
Величина, яка визначає грошову оцінку зобов'язань страховика за договорами страхування (перестраховання), розрахована відповідно до вимог законодавства з метою забезпечення майбутніх страхових виплат залежно від видів страхування	Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг «Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів страховика» від 23.02.2016 р. № 396

Продовження табл. 1

Потік, що базується на ризиковому, вірогідному характері руху коштів, і тому у процесі формування та використання страхового фонду за призначенням є вірогідність не збігання обсягу сформованого резерву та потреби у виплаті страхового відшкодування	Шірінян Л.В. Фінанси страхових організацій : [конспект лекцій для студентів напрямку підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит»] / Л.В. Шірінян. – К.: НУХТ, 2014. – 108 с.
Сукупність грошових коштів цільового призначення, сформована за рахунок отриманих страховиком страхових премій і використовується ним для забезпечення прийнятих на себе страхових зобов'язань	Марчева І.А. Страхование : [Учебно-методическое пособие]. Составитель: И.А. Марчева – Н.Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2012. – 122 с.
Зарезервована частина страхових премій, що надійшла за договорами страхування, яка утворюється залежно від видів страхування з метою гарантії майбутніх виплат страхових сум та відшкодувань	Мамонова Г.В. Дослідження економічної сутності страхових резервів / Г.В. Мамонова // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. – 2012. – Вип. 6. – С. 297
Грошові кошти, що утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування страховальником залежно від видів страхування (перестраховання), шляхом відрахувань до 50 % від страхових платежів з цих видів страхування та доходів, одержаних від розміщення тимчасово вільних коштів	Бухгалтерський фінансовий облік [текст]: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів [Ф.Ф. Бутинець та ін.]; під заг. ред. [і з передм.] Ф.Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
Формуються за рахунок страхових премій з урахуванням наявності у страховому портфелі страховика видів страхування та терміну дії договору страхування	Страхування : [Підручник] / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
Відображають розмір невиконаних на даний момент часу зобов'язань страховика за укладеними ним з страхувальниками договорами страхування	Сербиновский Б.Ю. Страховое дело : [учеб. пособ.] / Б. Сербиновский, В. Гаркуша. – Ростов н/Д: «Феникс», 2000. – 384 с.
Величина зобов'язань страховика перед страхувальниками за діючими на звітну дату договорами страхування	Шелехов К.В. Страхування : [Навч. посібник] / К.В. Шелехов, В.Д. Бігдаш. – К.: МАУП, 1998. – 424 с.
Категорія, що відображає суму фінансових ресурсів не виконаних на даний момент зобов'язань страховика із страхових виплат	Шахов В.В. Страхование : [учеб. для вузов] / Шахов В.В. – М.: Страховой полис: ЮНИТИ, 1997. – 311 с.

* Джерело: розроблено автором

Страховики зобов'язані формувати і вести облік страхових резервів у порядку та обсягах, встановлених законодавчо, станом на кожен день. Крім того, страховики, які мають право укласти договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, формують та ведуть облік страхового резерву збитків, які виникли, але не заявлені, та страхового резерву коливань збитковості в обов'язковому порядку. Страхові резерви в обсягах, що не перевищують технічних резервів, а для страхових компаній із страхування життя – математичних резервів, утворюються у тих валютах, в яких несуть відповідальність за своїми страховими зобов'язаннями. Страхові резерви поділяються на два види, які представлено на рис. 1.

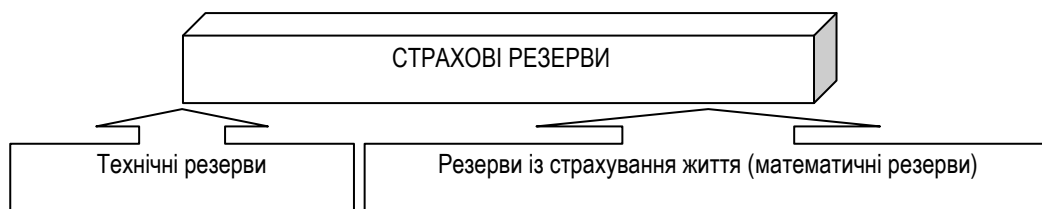

Рис. 1. Види страхових резервів *

* Джерело: розроблено автором на підставі [3]

Країнами Європейського Союзу було виділено сім основних факторів, під впливом яких формується система страхових резервів, такі як: інверсія циклу страхової організації; стійкість страхового портфеля; ризикова структура страхового портфеля; організаційна структура страхової

організації; інвестиційна діяльність страхової компанії; рівень розвитку перестраховування на ринку; інфляція. Якщо українські страховики (перестраховики) будуть дотримуватися цих основних факторів, вони зможуть сформувати страхові резерви, які забезпечать їм фінансову стійкість на ринку страхування та можливість своєчасно виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками та іншими страховими (перестраховими) компаніями. Значний вплив як на джерела й обсяг страхових резервів, так і на їхній склад має участь страховика в інвестиційній діяльності [1, с. 21].

Наразі Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України затверджено Методику формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя та Методику формування резервів із страхування життя, якими регламентуються умови їх формування. Аналіз основних положень законодавчих актів із порядку формування страхових резервів представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Аналіз основних положень законодавчих актів із формування страхових резервів *

Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю – втратили чинність			
Положення про порядок формування, розміщення та обліку страхових резервів з видів страхування, інших ніж страхування життя (від 26.05.1997 р. № 41)	Втрата чинності 27.02.2005 р.	Методика формування резервів із страхування життя (від 23.06.1997 р. № 46)	Втрата чинності 25.06.2004 р.
Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України – діють наразі			
Методика формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя (від 17.12.2004 р. № 3104)		Методика формування резервів із страхування життя (від 27.01.2004 р. № 24)	
1. Загальні положення		1. Загальні положення	
2. Склад технічних резервів		2. Складові частини страхових резервів	
3. Формування резерву незароблених премій		3. Загальні вимоги до розрахунку математичних резервів та викупних сум	
4. Формування резерву заявлених, але не виплачених збитків		4. Загальні вимоги до розрахунку резерву належних виплат страхових сум	
5. Формування резерву збитків, які виникли, але не заявлені		5. Модифікація резерву нетто-премій	
6. Формування резерву коливань збитковості		6. Вимоги до бази розрахунку математичних резервів	
7. Резерв катастроф		7. Прикінцеві положення	
Додаток «Методи розрахунку резерву збитків, які виникли, але не заявлені»			

* Джерело: розроблено автором

Формування резервів із страхування життя, медичного страхування і обов'язкових видів страхування здійснюється окремо від інших видів страхування. Страховики зобов'язані вести облік договорів страхування і вимог (заяв) страхувальників щодо виплати страхової суми або страхового відшкодування за формою, яка забезпечить отримання інформації, необхідної для врахування при формуванні страхових резервів. Уповноважений орган може встановити порядок та форму ведення обліку договорів страхування і вимог (заяв) страхувальників щодо виплати страхової суми або страхового відшкодування.

Законодавчо передбачено, що страховики зобов'язані формувати і вести облік таких технічних резервів за видами страхування (крім страхування життя):

– незароблених премій (резерви премій), що включають частки від сум надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), що відповідають страховим ризикам, які не минули на звітну дату;

– збитків, що включають зарезервовані несплачені страхові суми та страхові відшкодування за відомими вимогами страхувальників, з яких не прийнято рішення щодо виплати або відмови у виплаті страхової суми чи страхового відшкодування.

Величина резервів незароблених премій на будь-яку звітну дату встановлюється залежно від часток надходжень сум страхових платежів (страхових премій, страхових внесків), які не можуть

бути меншими 80 відсотків загальної суми надходжень страхових платежів (страхових премій, страхових внесків), з відповідних видів страхування у кожному місяці з попередніх дев'яти місяців (розрахунковий період) і обчислюється в такому порядку: частки надходжень сум страхових платежів (страхових премій, страхових внесків) за перші три місяці розрахункового періоду множаться на одну четверту; частки надходжень сум страхових платежів (страхових премій, страхових внесків) за наступні три місяці розрахункового періоду множаться на одну другу; частки надходжень сум страхових платежів (страхових премій, страхових внесків) за останні три місяці розрахункового періоду множаться на три четверти; одержані добутки додаються. У цьому разі останній місяць розрахункового періоду буде складатися із кількості днів на дату розрахунку.

Страховики можуть прийняти рішення про запровадження з початку календарного року згідно з встановленою Уповноваженим органом методикою формування і ведення обліку таких технічних резервів за видами страхування, іншими ніж страхування життя:

- резерв незароблених премій;
- резерв заявлених, але не виплачених збитків;
- резерв збитків, які виникли, але не заявлені;
- резерв катастроф;
- резерв коливань збитковості.

При цьому, страховики зобов'язані письмово повідомити Уповноважений орган про запровадження формування і ведення обліку зазначених технічних резервів за видами страхування, іншими ніж страхування життя, не пізніше ніж за 45 днів до початку календарного року [3].

Для забезпечення страхових зобов'язань із страхування життя та медичного страхування страховики формують окремі резерви за рахунок надходження страхових платежів і доходів від інвестування коштів сформованих резервів за цими видами страхування. Кошти резервів із страхування життя не є власністю страховика і мають бути відокремлені від його іншого майна. Страховик зобов'язаний обліковувати кошти резервів із страхування життя на окремому балансі і вести їх окремий облік. Кошти резервів із страхування життя не можуть використовуватися страховиком для погашення будь-яких зобов'язань, крім тих, що відповідають прийнятним зобов'язанням за договорами страхування життя, і не можуть бути включені до ліквідаційної маси у разі банкрутства страховика або його ліквідації з інших причин, і підлягають передачі іншому страховику за згодою страховальника та застрахованої особи або підлягають передачі застрахованій особі. Окремий перелік резервів по медичному страхуванню, а також порядок їх формування та обліку може визначитися відповідними нормативно-правовими актами.

Страховики зобов'язані створювати і вести облік таких резервів із страхування життя:

- довгострокових зобов'язань (математичні резерви);
- належних виплат страхових сум.

Величина резервів довгострокових зобов'язань (математичних резервів) обчислюється актуарно окремо по кожному договору згідно з методикою формування резервів із страхування життя з урахуванням темпів зростання інфляції [3]. Методика формування резервів із страхування життя, обсяги страхових зобов'язань залежно від видів договорів страхування життя, а також мінімальні строки дії договорів страхування життя встановлюються Уповноваженим органом.

Методологією обліку передбачено рахунок 49 «Страхові резерви», який призначено для узагальнення інформації про рух коштів страхових резервів, тобто він використовується підприємствами, які є страховиками відповідно до Закону України «Про страхування» і в передбаченому порядку формують страхові резерви.

Обчислена на звітну дату сума страхових резервів відображається за кредитом субрахунків обліку страхових резервів і дебетом субрахунків обліку результатів змін цих страхових резервів. За дебетом субрахунків обліку страхових резервів відображається сума страхових резервів на минулу звітну дату в кореспонденції з відповідними субрахунками обліку результатів змін страхових

резервів.

Обчислена на звітну дату сума часток перестраховиків у страхових резервах відображається за дебетом субрахунків обліку часток перестраховиків у страхових резервах і кредитом субрахунків обліку результатів змін цих страхових резервів. За кредитом субрахунків обліку часток перестраховиків у страхових резервах відображається сума часток перестраховиків у страхових резервах на минулу звітну дату в кореспонденції з відповідними субрахунками обліку результатів змін цих страхових резервів.

Згідно методології обліку, щомісяця сальдо субрахунків обліку результатів змін страхових резервів списується у порядку закриття в кореспонденції з кредитом субрахунку 719 «Інші доходи від операційної діяльності» або дебетом субрахунку 949 «Інші витрати операційної діяльності», за винятком результату зміни резервів незароблених премій, сальдо якого щомісяця списується у порядку закриття на субрахунок 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг».

У I розділі активу Балансу (Звіту про фінансовий стан) може бути відображена додаткова стаття 1060 «Відстрочені аквізиційні витрати». У даній статті страховики відображають аквізиційні витрати, що мали місце протягом поточного та/або попередніх звітних періодів, але які належать до наступних звітних періодів та визнаються у витратах одночасно з визнанням відповідної заробленої премії протягом строку дії страхового договору (контракту).

Аквізиційні витрати – це витрати, пов'язані із залученням нових страхувальників, укладанням нових договорів страхування. Вони можуть включати оплату послуг із розробки умов, правил страхування та проведення актуарних розрахунків; комісійну винагороду страховим посередникам (брокерам, агентам) за укладання й обслуговування договорів страхування; відшкодування страховим агентам витрат на службові поїздки, пов'язані з виконанням їхніх обов'язків; оплату послуг спеціалістів, які оцінюють прийняті на страхування ризики; витрати на виготовлення бланків страхової документації; витрати на рекламу тощо.

Додаткова стаття 1065 «Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах» у розділі I «Необоротні активи» в активі Балансу (Звіту про фінансовий стан) призначена для відображення страховиками коштів у централізованих страхових резервних фондах, зокрема, які перебувають в управлінні Моторно-транспортного страхового бюро України, але які належать страховикам. При цьому, інформація про залишки коштів у централізованих страхових резервних фондах включається до підсумку балансу [4].

У додатковій статті 1115 «Депозити перестрашування», яка знаходиться у розділі II «Оборотні активи» в активі Балансу (Звіту про фінансовий стан) страховики наводять суму за угодами перестрашування, які характеризуються переданням незначного страхового ризику або відсутністю передання страхового ризику та використовуються переважно як засіб оптимізації грошових потоків у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Внутрішньому контролеру слід пам'ятати, що сума за угодами перестрашування включається до підсумку балансу.

Розділ II «Оборотні активи» в активі Балансу (Звіту про фінансовий стан) для страховиків відводить додаткові статті: 1180 «Частка перестраховика в страхових резервах у тому числі в»: резервах довгострокових зобов'язань – 1181; резервах збитків або резервах належних виплат – 1182; резервах незароблених премій – 1183; інших страхових резервах – 1184. У додаткових рядках 1180-1184 страховики наводять визначену та оцінену суму частки перестраховиків у страхових резервах кожного виду відповідно до вимог чинного законодавства. У підсумок балансу включається загальна сума частки перестраховальника в страхових резервах. При перевірці слід пам'ятати, що рядок 1180 «Частка перестраховика в страхових резервах» повинен бути більшим або дорівнювати сумі рядків 1181, 1182, 1183, 1184.

Внутрішньому контролеру необхідно перевірити додаткові статті Балансу (Звіту про фінансовий стан), де страховики наводять інші компоненти власного капіталу, які не можуть бути включені до попередніх статей розділу I «Власний капітал» пасиву. Для цього передбачено додаткову статтю 1435 «Інші резерви», адже сума інших резервів включається до підсумку Балансу (Звіту про фінансовий стан).

Додатковими статтями Балансу (Звіту про фінансовий стан) є статті у яких страховики наводять і розшифровують суму резерву незароблених премій, резерву збитків або резерву належних виплат, резерву довгострокових зобов'язань та інших страхових резервів, зокрема: 1530 «Страхові резерви», у тому числі 1531 «Резерв довгострокових зобов'язань», 1532 «Резерв збитків або резерв належних виплат», 1533 «Резерв незароблених премій», 1534 «Інші страхові резерви». До підсумку балансу йде загальна сума страхових резервів, тобто рядок 1530 «Страхові резерви», а тому він має бути більшим або дорівнювати сумі рядків 1531, 1532, 1533, 1534 [7].

Джерелами внутрішнього контролю на даному етапі перевірки є інформація на таких субрахунках:

– 491 «Технічні резерви», 493 «Частка перестраховиків у технічних резервах», 495 «Результат зміни технічних резервів» - де узагальнюється інформація про стан і рух коштів резервів незароблених премій та інших технічних резервів

– 492 «Резерви із страхування життя» 494 «Частка перестраховиків у резервах із страхування життя» та 496 «Результат зміни резервів із страхування життя» - щодо інформації про стан і рух коштів резервів довгострокових зобов'язань (математичних резервів) і резервів належних виплат страхових сум.

Внутрішній контролер перевіряє щоб аналітичний облік резервів здійснювався за їх видами.

При перевірці слід враховувати, що існують:

– додаткові статті 1160 «Відстрочені аквізиційні витрати» та 1065 «Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах» оприлюднюються у розділі I «Необоротні активи» активу Балансу (Звіту про фінансовий стан);

– додаткові статті 1115 «Депозити перестраховування», 1180 «Частка перестраховика в страхових резервах», у тому числі і: 1181 «Резервах довгострокових зобов'язань», 1182 «Резервах збитків або резервах належних виплат», 1183 «Резервах незароблених премій», 1184 «Інших страхових резервах» - відображають у розділі II «Оборотні активи» активу Балансу (Звіту про фінансовий стан);

– додаткову статтю 1435 «Інші резерви» необхідно відобразити у розділі I «Власний капітал» пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан);

– додаткові статті 1530 «Страхові резерви» та 1535 «Інвестиційні контракти» відображають у розділі II «Довгострокові зобов'язання та забезпечення» пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан);

– додаткова стаття 1650 «Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю» оприлюднюється у розділі III «Поточні зобов'язання та забезпечення» пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан).

Внутрішньому контролеру слід перевірити правильність здійснених проведення, тобто, щоб рахунок 49 «Страхові резерви» кореспондував за дебетом з кредитом рахунків: 49 «Страхові резерви», 70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний дохід», а також за кредитом з дебетом рахунків: 49 «Страхові резерви», 70 «Доходи від реалізації», 94 «Інші витрати операційної діяльності» [5].

Додаткову статтю 1535 «Інвестиційні контракти» призначено, щоб страховики наводили у ній суму за контрактами, які створюють фінансові активи чи фінансові зобов'язання та мають юридичну форму договору страхування, але які не передбачають передання страховику значного страхового ризику, отже, не відповідають визначенню страхового контракту Сума за інвестиційними контрактами включається до підсумку балансу [7].

Здійснюючи перевірку страхових резервів внутрішньому контролеру також слід звернути увагу на той факт, що кошти страхових резервів повинні розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами таких категорій: грошові кошти на поточному рахунку; банківські вклади (депозити); валютні вкладення згідно з валютою страхування; нерухоме майно; акції, облігації, іпотечні сертифікати; цінні папери,

що емітуються державою; права вимоги до перестраховиків; інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України; банківські метали; кредити страхувальникам – фізичним особам, що уклали договори страхування життя, в межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми. У цьому разі кредит не може бути видано раніше, ніж через один рік після набрання чинності договором страхування, та на строк, який перевищує період, що залишився до закінчення дії договору страхування; готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, встановлених НБУ. Кошти резервів із страхування життя можуть використовуватися для довгострокового кредитування житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [3]. Внутрішній контролер повинен пам'ятати, що страховикам забороняється здійснення інших видів кредитної діяльності.

Внутрішній контролер повинен пересвідчитись, щоб страхові резерви філій страховиків-нерезидентів повинні були розміщені на території України.

Розділ II «Оборотні активи» в активі Балансу (Звіту про фінансовий стан) для страховиків відводить додаткові статті:

У розділі III «Поточні зобов'язання та забезпечення» пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) для страховиків передбачено додаткові статті:

– 1650 «Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю» - страховики відображають суму кредиторської заборгованості за страховими виплатами, страховими преміями, отриманими авансами, суму кредиторської заборгованості перед страховими агентами, брокерами та посередниками й премій до сплати перестраховикам, іншу кредиторську заборгованість за страховою діяльністю;

– 1670 «Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків» - страховики наводять неамортизований залишок комісійних винагород, отримуваних від перестраховиків, які були віднесені на майбутні періоди для їх відповідності преміям, переданим у перестраховування.

Внутрішньому контролеру слід пересвідчитись, щоб сума зазначеної поточної кредиторської заборгованості за страховою діяльністю та інформація щодо відстрочених комісійних доходів від перестраховиків включались до підсумку балансу.

Результати внутрішнього контролю підлягають документуванню. Інформація, отримана під час контрольно-перевірочних заходів повинна відповідним чином фіксуватись.

Документальне оформлення внутрішнього контролю складається з двох основних блоків документів – робочі документи внутрішнього контролера та підсумкова документація за результатами контрольно-перевірочних заходів.

До робочих документів відносяться записи (форми, таблиці, розрахунки тощо), за допомогою яких фіксуються проведені прийоми та процедури внутрішнього контролю, довідки та/або експертні висновки залучених фахівців та експертів, отримана інформація і відповідні висновки.

Робочі документи внутрішнього контролю повинні містити таку інформацію: ціль, період, дата проведення, об'єкт перевірки, номер сторінки, ПІБ виконавця (внутрішній контролер, залучений фахівець, експерта тощо). До робочих документів також слід відносити необхідні витяги або копії документів; інформацію про вивчення та оцінку системи бухгалтерського обліку; опис важливих показників та аналіз тенденцій діяльності [9, с. 166].

У наведених таблицях 3, 4, 5 і 6 представлено форми робочих документів внутрішнього контролера, які пропонується використовувати під час перевірки страхових резервів.

Таблиця 3

Форма робочого документу внутрішнього контролера з перевірки наявності господарських операцій для страховиків в активі Балансу (Звіту про фінансовий стан) *

Додаткова стаття	Код рядка Балансу (Звіту про фінансовий стан)	Наявність («так» / «ні»)
Розділ I «Необоротні активи»		
Відстрочені аквізиційні витрати	1060	
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065	
Розділ II «Оборотні активи»		
Депозити перестраховування	1115	
Частка перестраховика в страхових резервах	1180, 1181, 1182, 1183, 1184	

* Джерело: розробка автора

Таблиця 4

Форма робочого документу внутрішнього контролера з перевірки наявності господарських операцій для страховиків у пасиві Балансу (Звіту про фінансовий стан) *

Додаткова стаття	Код рядка Балансу (Звіту про фінансовий стан)	Наявність («так» / «ні»)
Розділ I «Власний капітал»		
Інші резерви	1435	
Розділ II «Довгострокові зобов'язання та забезпечення»		
Страхові резерви	1530, 1531, 1532, 1533, 1534	
Інвестиційні контракти	1535	
Розділ III «Поточні зобов'язання та забезпечення»		
Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю	1650	
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670	

* Джерело: розробка автора

Таблиця 5

Форма робочого документу внутрішнього контролера з перевірки порядку обліку господарських операцій для страховиків *

Додаткова стаття	Код рядка	На початок звітного періоду	Дебетовий оборот	Кредитовий оборот	На кінець звітного періоду
Відстрочені аквізиційні витрати	1060				
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065				
Депозити перестраховування	1115				
Частка перестраховика в страхових резервах у тому числі в:	1180				
резервах довгострокових зобов'язань	1181				
резервах збитків або резервах належних виплат	1182				
резервах незароблених премій	1183				
інших страхових резервах	1184				
Інші резерви	1435				
Страхові резерви у тому числі:	1530				
резерв довгострокових зобов'язань	1531				
резерв збитків або резерв належних виплат	1532				
резерв незароблених премій	1533				
інші страхові резерви	1534				
Інвестиційні контракти	1535				
Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю	1650				
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670				

* Джерело: розробка автора

Таблиця 6

**Форма робочого документу внутрішнього контролера з перевірки наявності та розміру
страхових резервів ***

Частка перестраховика в страхових резервах у тому числі в:			
резервах довгострокових зобов'язань	резервах збитків або резервах належних виплат	резервах незароблених премій	інших страхових резервах
Страхові резерви у тому числі:			
резерв довгострокових зобов'язань	резерв збитків або резерв належних виплат	резерв незароблених премій	інші страхові резерви

* Джерело: розробка автора

Представлені форми робочих документів внутрішнього контролера можуть бути використані не лише при проведенні внутрішнього контролю страхових резервів, а й при здійсненні перевірочних дій зовнішніми контролерами.

Висновки і перспективи.

Сучасний стан ринку страхових послуг свідчить про позитивні тенденції його розвитку, а отже, і про збільшення сум страхових резервів. Проведений аналіз поняття «страхові резерви» в літературних джерелах дозволяє стверджувати, що найбільш вживаним є законодавчо закріплене визначення. Представлено порядок формування страхових резервів згідно з діючими методиками за видами страхування, іншими, ніж страхування життя та із страхування життя з ретроспективним оглядом раніше діючих.

Оскільки страховики зобов'язані формувати і вести облік страхових резервів у порядку та обсягах, встановлених законодавчо, станом на кожен день, нами представлено методологію їх обліку із зазначенням типових бухгалтерських проведення. Виділено особливості обліку страхових резервів за видами страхування. Узагальнено склад і зміст додаткових статей Балансу (Звіту про фінансовий стан) окремих розділів активу та пасиву для страховиків.

Розроблено методику внутрішнього контролю страхових резервів із виділенням джерел інформації, контрольних процедур та особливостей відображення в обліку і звітності. Запропоновані форми робочих документів внутрішнього контролера при перевірці страхових резервів, дозволяють отримувачам більш достовірну інформацію та приймати ефективні управлінські рішення.

Перспективами подальших досліджень є розробка пропозицій з удосконалення організації та методології обліку страхових резервів та представлення методики внутрішнього контролю діяльності страховиків.

Список використаних джерел

1. Балицька М.В. Інвестування страхових резервів як фактор підвищення фінансової стійкості страховика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 12, частина 1. С. 19-24.
2. Гонка на виживання: рейтинг страхових компаній-2017 / Офіційний інтернет-ресурс «mind.ua». URL: <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannya-rejting-strahovih-kompanij-2017> (дата звернення 16.09.2017)
3. Закон України «Про страхування» від 07 березня 1996 року № 85/96-ВР (зі змінами і доповненнями). URL: zakon.rada.gov.ua/go/85/96-vr (дата звернення 16.09.2017)
4. Заповнення балансу, Форма № 1 / Офіційний інтернет-ресурс «buhoblik.org.ua». URL: <http://www.buhoblik.org.ua/uchet/buxgalterskaya-otchetnost/2231-zapovnennya-balansu-forma-1.html> (дата звернення 16.09.2017)
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і

господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами та доповненнями).

6. Мамонова Г.В. Дослідження економічної сутності страхових резервів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2012. Вип. 6. С. 295-298

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 (зі змінами та доповненнями).

8. Самошкіна І.Д. Особливості формування резервів страхових компаній. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2016. № 11. С. 786-789

9. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. *Концептуальні засади організації внутрішнього контролю в системі управління економічною безпекою суб'єктів господарювання*. Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання : обліково-аналітичне забезпечення ; за ред. Черевка О.В., Гнилицької Л.В., Мігус І.П. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2015. С. 143-172.

10. Cory, A., Cassell, Linda, A., Myers, Timothy, & A. Seidel (2015). Disclosure transparency about activity in valuation allowance and reserve accounts and accruals-based earnings management. *Accounting, Organizations and Society*, 46, 23-38. DOI <https://doi.org/10.1016/j.aos.2015.03.004>.

11. Tzu-Ching Weng, Guang-Zheng Chen, Hsin-Yi Chi. (2017). Effects of directors and officers liability insurance on accounting restatements. *International Review of Economics & Finance*, 49, 437-452. Doi <https://doi.org/10.1016/j.iref.2017.02.010>.

Статтю отримано: 15.09.2017 / Рецензування 15.10.2017 / Прийнято до друку: 14.12.2017

Olha Puhachenko

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Auditing and Taxation
Central Ukrainian National Technical University
Kropyvnytskyi, Ukraine
E-mail: pugachenkoolga@gmail.com

PROCEDURE FOR THE FORMATION, ACCOUNTING AND INTERNAL INSURANCE RESERVE CONTROL

Abstract

Introduction. *Modern trends in the development of Ukrainian insurance market, new insurance risk formation, the disadvantages of formation, use and placement of insurance reserves, peculiarities of accounting and its internal control determine the need of improving the insurance reserve management. This issue is an up-to-date one in terms of current development of the economy of Ukraine.*

Methods. *The study is based on analysis technique. Generalization and grouping methods are used in the paper. The study investigates insurance reserve formation and the development of the working papers of the internal controller by applying the method of graphical representation. The determination of the economic content of "insurance reserves" concept and the legislative regulation of insurance reserves formation was based on historical and comparative method.*

Results. *The author demonstrated the results of insurance men activities at the financial service market in Ukraine based on information about insurance reserves. The definition of insurance reserves according to various literary sources is given. The main legislative acts on insurance reserve formation are analysed. The mechanism for technical reserve formation and life insurance reserve formation is shown. The paper considers the procedure for accounting of insurance reserves according to the current methodology. The structure and content of the additional balance sheet items (statement of financial position) for insurance men is described. The method of the internal control of insurance reserves based on selection of information sources, control procedures and measure characteristics in the accounting and reporting is developed. The implication of this paper is an attempt to demonstrate the forms of working papers of the internal controller in terms of the insurance reserve auditing.*

Discussion. *The evidence from this study suggests further research on improvement proposal of organization and methodology of insurance reserve accounting and methodology of internal control over insurance men activities.*

Keywords: *insurance reserves, insurance men, accounting, internal control, accounting methodology, additional working papers, auditing, working papers of the internal controller.*

References

1. Balytska, M.V. (2012). Investuvannya strakhovykh rezerviv yak faktor pidvyshchennia finansovoi stiikosti strakhovky. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 12, p. 1, 19-24. [in Ukr.]
2. Honka na vyzhyvannia: reitynh strakhovykh kompanii-2017 / Ofitsiyni internet-resurs «mind.ua». Retrived from <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannya-rejting-strahovih-kompanij-2017> [in Ukr.]
3. *Zakon Ukrainy «Pro strakhuvannia» № 85/96-VR (zi zminamy i dopovnenniamy) (vid 07 bereznia 1996)*. Retrived from zakon.rada.gov.ua/go/85/96-vr [in Ukr.]
4. Zapovnennia balansu, Forma № 1 / Ofitsiyni internet-resurs «buhoblik.org.ua». Retrived from <http://www.buhoblik.org.ua/uchet/buxgalterskaya-otchetnost/2231-zapovnennya-balansu-forma-1.html> [in Ukr.]
5. Instrukttsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhaltenskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii, zatverdzhena Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.11.1999 r. № 291 (zi zminamy ta dopovnenniamy). [in Ukr.]
6. Mamonova, H.V. (2012). Doslidzhennia ekonomichnoi sutnosti strakhovykh rezerviv. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky*, 6, 295-298. [in Ukr.]
7. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhaltenskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» (07.02.2013). [in Ukr.]
8. Samoshkina, I.D. (2016). Osoblyvosti formuvannia rezerviv strakhovykh kompanii. *Visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho*, 11, 786-789 [in Ukr.]
9. Fomina T.V., Puhachenko O.B. (2015). *Kontseptualni zasady orhanizatsii vnutrishnoho kontroliu v systemi upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu subiektiv hospodariuvannia*. (in book *Upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia : oblikovo-analitychne zabezpechennia* ; (Eds. Cherevko, O.V., Hnylytska, L.V., Mihus, I.P., pp. 143-172.). Cherkasy : PP Chabanenko Yu.A. [in Ukr.]
10. Cory, A., Cassell, Linda, A., Myers, Timothy, & A. Seidel (2015). Disclosure transparency about activity in valuation allowance and reserve accounts and accruals-based earnings management. *Accounting, Organizations and Society*, 46, 23-38. DOI <https://doi.org/10.1016/j.aos.2015.03.004>. [in Ukr.]
11. Tzu-Ching Weng, Guang-Zheng Chen, Hsin-Yi Chi. (2017). Effects of directors and officers liability insurance on accounting restatements. *International Review of Economics & Finance*, 49, 437-452. Doi <https://doi.org/10.1016/j.iref.2017.02.010>. [in Ukr.]

Received: 09.15.2017 / Review 10.15.2017 / Accepted 12.14.2017

